

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Одним із найсуттєвіших наслідків економічної кризи в Україні стало стрімке падіння курсу гривні більше, ніж втричі (по відношенню до світових резервних валют) впродовж 2014–2015 рр. Шукаючи можливості, що допомогли б економіці подолати цей удар, провідні вітчизняні економісти, зокрема, О. І. Береславська, О. В. Дзюблюк, Ф. О. Журавка, В. В. Козюк, В. І. Міщенко, С. А. Циганов, О. М. Шаров, сьогодні звернули свою увагу на дослідження валютного регулювання, його інструментів, методів та механізмів. Але подібні дослідження неможливі без аналізу історичного процесу еволюції валютного регулювання та надання характеристики його етапам.

Метою нашого дослідження є висвітлення особливостей процесу становлення та розвитку валютного регулювання в Україні.

Зазначимо, що ця проблема не набула гідної уваги ані з боку публікацій визначних науковців, ані в дисертаційних дослідженнях останніх років, присвячених валютному регулюванню, валютній політиці, управлінню валютним курсом тощо. Тому ми спиралися на нечисленні характеристики того чи іншого епізоду розвитку валютного регулювання в Україні, що часто мають суперечливий характер.

Генеza валютного регулювання тісно пов'язана з виникненням і розвитком валютних відносин, які, в свою чергу, обумовлюють існування валютного курсу. На наш погляд, саме з використанням того чи іншого режиму валютного курсу змінюється методологічна основа валютного регулювання, тому нами було запропоновано власну періодизацію процесу розвитку валютного регулювання в Україні, засновану на зміні режимів валютного курсу (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи історичного процесу розвитку валютного регулювання в Україні

Етап	Період	Режим валютного курсу	
		Декларований	Фактичний
I етап	1991–1993	Фіксований (03.1991 р. – 12.1992 р.)	
		Плаваючий (12.1992 р. – 08.1993 р.)	
II етап	1993–2008	Фіксований (08.1993 р. – 10.1994 р.)	
		Плаваючий (10.1994 р. – 04.1997 р.)	
		«Обмежене плавання» (04.1997 р. – 11.2000 р.)	Фіксований (04.1997 – 02.2014)
		"Плаваючий" (11.2000 р. – 02.2014 р.)	
III етап	2008–2014		
IV етап	2014 – наш час	Плаваючий (02.2014 – до теперішнього часу)	

Власна розробка автора.

З табл. 1 випливає, що процес розвитку валютного регулювання в Україні вже пройшов три послідовних етапи, а четвертий наразі триває. Надамо детальну характеристику кожному з них.

Перший етап (1991–1993) – період, що охоплює час від створення НБУ (20.03.1991 р.) до ухвалення Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (19.02.1993 р.). Юридично валютного регулювання як усталеного, нормативно оформленого явища в цей період не існувало – фактично воно було розпорошене на управління окремими його інструментами. У грудні 1992 р. було запроваджено плаваючий валютний курс. Це означало не лише крок до лібералізації економіки України, а й можливість для банків самостійно встановлювати обмінні курси (у межах відхилення не більше 2,5% від офіційного). Поряд із цим даний період характеризувався відсутністю золотовалютних резервів і значним дефіцитом платіжного балансу.

Другий етап (1993–2008) тривав більше 15 років. З юридичним оформленням валютного регулювання [5] почалося його тривале становлення й удосконалення. Поряд зі встановленням фіксованого валютного курсу в серпні 1993 р., вперше було зупинено торги на УМВБ [4], запроваджено обов'язковий продаж валютної виручки (40% – КМУ, 10% – НБУ, решту дозволялося зберігати на рахунках і продавати виключно НБУ). Торги на біржі було відкрито майже за рік [3], тоді ж валютний курс почали визначати за їх результатами.

Завдяки нетривалій стабілізації карбованця в 1995 р. валютні обмеження на неторгові валютні операції фізичних осіб вдалося зняти [1, с. 111]. Проведення грошової реформи в 1996 р. ще більше сприяло втриманню валютного курсу, переважно завдяки її ліберальному (неконфіскаційному) характеру й широкому висвітленню у ЗМІ. З квітня 1997 р. було проголошене «обмежене плавання» валютного курсу, проте фактично саме з цього часу й на наступні 17 років він став фіксованим – встановлювався НБУ.

Активне використання ОВДП для залучення валюти від закордонних інвесторів давало позитивні результати лише до початку фінансової кризи 1998 р., внаслідок якої попит на резервні валюти (головним чином, на долар США) суттєво зріс, що не могло не справити негативний вплив на курс гривні. В цей період також спостерігається різке скорочення золотовалютних резервів (майже в 6 разів, до 0,5 млрд. дол. США) [7, с. 8–9]. Вжиття виняткових обмежувальних заходів з боку валютного регулювання (посилений контроль за купівлею іноземної валюти, тимчасове закриття міжбанківського валютного ринку, обов'язковий продаж валютних надходжень) не справило необхідного ефекту.

Декларування переходу до «плаваючого» валютного курсу в листопаді 2000 р. [2] насправді лише змінило порядок обчислення офіційного курсу: відтепер він встановлювався на основі середньозваженого курсу купівлі-продажу доларів США на міжбанківському валютному ринку та курсу, за яким сам НБУ проводив інтервенції. Відтоді валютне регулювання в Україні позначилося низкою успіхів і невдач. З одного боку, з 1999 р. вперше вдалося досягти позитивного сальдо платіжного балансу, з іншого – посилилася залежність економіки держави від зовнішніх ринків (що повною мірою було відчутно під час кризи 2008 р.). Втім, чи не найбільш негативним явищем стала доларизація, причому як формальна, так і реальна. Незмінюваний протягом тривалого часу офіційний курс «приспав» пильність підприємств, які не бачили

підстав враховувати у своїй діяльності валютні ризики, що й стало однією з причин збитків від раптового посилення курсу гривні в 2005 р. [1, с. 117].

Третій етап (2008–2014) починається одночасно з початком світової фінансової кризи, і є наочною ілюстрацією всіх минулих прорахунків як у формуванні валютної політики (а точніше – у її відсутності на довгострокову перспективу), так і в недосконалому методі валютного регулювання. Хоча Україна була однією з останніх країн, яку зачепила перша хвиля кризи, таке становище можна пояснити радше нерозвиненістю вітчизняного валютного ринку та ринку цінних паперів, ніж особливими превентивними діями КМУ і НБУ. Валютний дефіцит, що сформувався до 2009 р., спричинив стрімку девальвацію гривні, яка, в свою чергу, призвела до падіння економіки. Ще більше зростання курсів іноземних валют спричинили банкрутства системних банків, у чому проявилася недолугість грошово-кредитного (і, зокрема, валютного) регулювання з боку НБУ. Навіть такі рішучі дії, як повернення до практики обов'язкового продажу 50% валютної виручки експортерами не змогли вгамувати девальвацію. Золотовалютні резерви протягом третього етапу скоротилися майже вдвічі, що можна легко пояснити активними спробами втримати валютний курс через інтервенції та відкриті аукціони НБУ [7, с. 9].

Нарешті, четвертий етап (2014 – наш час), який триває й досі, бере свій відлік з моменту відмови НБУ від фіксованого валютного курсу в лютому 2014 р. Ця подія обумовлює втрату актуальності всіма попередніми теоретико-методологічними й практичними напрацюваннями в сфері валютного регулювання й змушує шукати нові шляхи його розвитку.

Отже, історичний процес розвитку валютного регулювання в Україні пройшов чотири етапи, останній з яких ще триває. Головною особливістю цього процесу є відсутність чітко визначеної та нормативно оформленої валютної політики на довгострокову (5–10 років) перспективу. Зважаючи ж на включення НБУ валютної політики до грошово-кредитної (та розпорошення її цілей серед засад останньої), варто констатувати відсутність й довгострокових монетарних орієнтирів, що є причиною невизначеності подальшого економічного розвитку України [6, с. 210]. Ця проблема є нагальною і має бути вирішена найближчим часом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Журавка Ф.О. Механізм реалізації валютної політики в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Ф.О. Журавка. – Суми, 2009. – 418 с.
2. Заява Кабінету Міністрів України і Національного банку України про курсову політику у 2000 році [Електронний ресурс] : Заява Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 21.02.2000 року. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-00>.
3. Про вдосконалення валютного регулювання [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 22.08.1994 року № 457/94. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/457/94>.
4. Про додаткові заходи щодо вдосконалення валютного регулювання [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 2.11.1993 року № 502/93. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/502/93>.
5. Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс] : Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 року № 15-93, зі змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.

6. Рябініна Л.М. Чи є в Україні грошово-кредитна політика? / Л.М. Рябініна // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 11. – С. 205–213.
7. Sheludko S. The Principles of the Foreign Exchange Reserves of the National Bank of Ukraine and their Place in the National Economy of Ukraine / S. Sheludko // Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Dynamika naukowych badań – 2014» Volume 1. Ekonomiczne nauki. – Przemysł : Nauka i studia, 2014. – P. 3–10.